

Onderzoeksartikel

Van geheimzinnig buitenlands virus naar binnenlands systemisch risico: een studie naar de veranderende frames over COVID-19¹

Rens Wilderom

Universiteit van Amsterdam
renswilderom@gmail.com

Christian Bröer

Universiteit van Amsterdam
c.broer@uva.nl

Mathilde van Rijsewijk

Universiteit van Amsterdam
mathildevanrijsewijk@gmail.com

Kernwoorden: COVID-19, discours, risicocategorieën, framing, topic models, kwalitatieve inhoudsanalyse

Abstract

This study focuses on the changing meanings of COVID-19 in three prominent Dutch newspapers: *De Telegraaf*, *De Volkskrant* and *NRC Handelsblad*. We focus on the volatility of meanings, and how certain meanings stabilize and create a path dependence in how our society understands COVID-19. We combine a topic-model analysis of about 19,000 newspaper articles published from December 2019 to August 2020 with a qualitative content analysis. The results show how COVID-19 changes from an external threat to an internal risk, how COVID-19's meanings and categories-at-risk are dynamic, and how certain perspectives dominate the public debate at the expense of others. For example, the suffering of COVID-19 patients became secondary to the suffering of nonpatients and a probabilistic, administrative perspective on the virus. Such dominant definitions of the problem are directed by the government's policy. There is also critique. We see that newspapers' attention for Viruswaanzin, Viruswaarheid, and Red Team rises in the summer of 2020, although their coverage is then still quite marginal. We expect that these organizations are part of new social movements which can increasingly gain importance and form an interesting area for new research.

¹ Wij bedanken Jaron Harambam, Joram Pach en de twee anonieme reviewers van *Tijdschrift Sociologie* voor hun waardevolle commentaar en redactiewerk.

Introductie

De mens is weer besprongen door een nieuw, gevaarlijk virus. Een geheimzinnige longontsteking die de afgelopen weken 59 inwoners van de Chinese stad Wuhan velde, blijkt te worden veroorzaakt door een nog onbekend coronavirus. Dat heeft de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) officieel bekend gemaakt. Van de 59 patiënten met het onbekende coronavirus lagen er deze week zeven in kritieke toestand in het ziekenhuis te Wuhan ('Nieuw aan verkoudheid en sars verwant virus bespringt mens in China', *De Volkskrant*, 10 januari 2020).

COVID-19 en SARS-CoV2 waren nog volstrekt onbekend toen er op 10 januari 2020 het eerste krantenbericht in Nederland verscheen over een 'nieuw, gevaarlijk virus'. Wanneer we dit fragment vergelijken met ons huidige zicht op de situatie, dan zien we hoe snel en hoezeer perspectieven op COVID-19 veranderen. Begin januari 2020 bestond de term COVID-19 niet eens. Het bericht heeft het over een 'geheimzinnig longontsteking' en een virus dat 'nauw verwant [is] aan diverse gewone verkoudheidsvirussen, maar ook aan het sars-virus'. De metafoor 'besprongen' onderstreept daarbij het prille begin: de overgang van het virus van dieren op mensen.

Kort na het eerste bericht in een Nederlandse krant, riep de WHO op 30 januari de internationale noodtoestand uit. Minister Bruno Bruins (Medische Zorg, VWS) reageerde hierop door bekend te maken dat er 250 extra ziekenhuisbedden beschikbaar waren, 'mocht het virus Nederland bereiken' ('WHO roept internationale nood-situatie uit om Wuhan-coronavirus', *NRC Handelsblad*, 30 januari 2020). Bruins' reactie laat zien dat het virus in deze periode nog vooral een bedreiging op afstand was. Toen er in het weekend van 22 en 23 februari plotseling veel COVID-19-patiënten in Italië opdoken, slonk de werkelijke en ervaren afstand tussen het virus en de Nederlandse samenleving verder. Een pandemie in Nederland werd ineens *wel* heel reëel geacht.

Inmiddels maken het virus en de bestrijding daarvan deel uit van Nederlandse samenleving en hoewel aanvankelijke geheimzinnigheden zijn opgelost, ontstaan door de incorporatie van het virus in de maatschappij nieuwe vraagstukken en onzekerheden. De betekenissen en risico's die aan COVID-19 worden verbonden en de vraag hoe we de ontwikkeling van deze constructies mogelijk kunnen begrijpen, zijn de centrale thema's in dit artikel. We analyseren veranderingen in het Nederlandse publieke discours op basis van ruim 19.000 nieuwsberichten uit *De Telegraaf*, *De Volkskrant* en *NRC Handelsblad* over COVID-19 in de periode december 2019 tot en met augustus 2020. De mixed-methodsanalyse laat zien hoe COVID-19 van een extern gevaar naar een intern risico evolueert. We laten ook zien hoe binnen het discours bepaalde perspectieven en posities naar de 'voorgond' worden gebracht, en andere, zoals bijvoorbeeld gearticuleerd door Viruswaarheid, naar de 'achtergrond' (Zerubavel 2015).

De bulk van de analyse is gericht op de betekenissen en risico's die aan COVID-19 worden verbonden, maar in deze exploratieve studie stellen we ook de vraag hoe dit discours gestalte heeft gekregen, en geven dus een aantal voorlopige verklaringen voor onze waarnemingen. We veronderstellen dat het nuttig kan zijn om te onderkennen welke aannames en keuzes gewoon zijn geworden en daarmee mede beïnvloeden hoe we met COVID-19 – en wellicht met andere besmettelijke ziekten – om zullen gaan.

Crisissen in het algemeen staan er om bekend dat ze 'sensemaking'-processen over het evenement, het zelf, en de samenleving of wereld als geheel kunnen triggeren (Maitlis and Christianson 2014). Crisis-sensemaking is uiteraard sociaal geconstrueerd: of en in hoeverre het om een crisis gaat staat niet vast, net als, bijvoorbeeld, de vraag hoe ernstig een bepaald aantal patiënten is, of het antwoord op de vraag wat de meest passende maatregelen zijn om de aantallen patiënten te reguleren. Naarmate de tijd vordert zijn studies hoe deze sociale constructen tot stand komen van toenemend belang. De consequenties van (vroeg) politieke constructies reïficeren geleidelijk: het worden vanzelfsprekende *instituties* die onze omgang met het virus blijven bepalen (Berger en Luckmann 1966; Scott 2014).

In wisselwerking met de epidemiologie van COVID-19 beschouwen wij dus de semiologie daarvan in het mediaveld. We achterhalen dominante en concurrerende betekenissen. Dat deze betekenisconstructie vervolgens doorwerkt in ervaringen, gevoelens en interacties van burgers lijkt evident (zie bijvoorbeeld Bröer et al. 2021), maar ligt grotendeels buiten deze studie.

Risico's framen

Het nieuws over COVID-19 heeft de meeste mensen – vooral in de eerste maanden van de pandemie – veel eerder bereikt dan dat zij enige directe ervaring met de ziekte hadden. COVID-19 manifesteerde zich aanvankelijk vooral in communicatie en door ingrijpende preventiemaatregelen, die op hun beurt ook 'gemediatiseerd' werden. In de risicosociologie is er al geruime tijd aandacht voor de rol van media en politiek in de constructie van risico's en risicoperceptie (Kasperson et al. 1988; Zinn 2006). Om de mediaberichten te analyseren gebruiken wij het *framing*-perspectief (Benford en Snow 2000). Interpretatieve frames – of kortweg frames – sturen hoe mensen hun omgeving kunnen begrijpen (Fligstein, Brundage en Schultz 2017). Frames kunnen zowel 'top-down' (door de gevestigde orde) als 'bottom-up' (door sociale bewegingen, actiegroepen, belangenverenigingen et cetera) worden gecreëerd en verspreid (Purdy, Ansari en Gray 2019). Frames zijn een samenhangend geheel dat bestaat uit een constructie van het probleem en de oplossing. Hiermee worden (collectieve) betekenissen beïnvloed. De media zelf – met name de journalisten en hun redacties – spelen hier een belangrijke rol in, maar media zijn ook afhankelijk

van informatie die verstrekt wordt door politici, experts, burgers enzovoort (DiMaggio, Nag en Blei 2013; Vaara, Tienari en Laurila 2006). De interacties tussen deze actoren vormen de uiteindelijke keuze van onderwerpen en hoe hier invulling aan wordt gegeven. Het hoofddoel van dit artikel is om deze frames te begrijpen. Het is dus geen agenda-settingstudie naar het effect van framing.

In de framing van COVID-19 letten we in het bijzonder op de constructie van risico's. We gaan ervan uit dat risico's van COVID-19 belang en betekenis krijgen in relatie tot bepaalde 'wij-zij'-indelingen, politieke machtsuitoefening, economische belangen en culturele waarden (Brown 2014; Lupton 2006, Brown 2020; Brown en Galantino 2020). Deze relaties onderzoeken wij als onderdeel van de COVID-19-frames.

Zowel dominante als meer marginale perspectieven op de oorzaak van een risico en wat erdoor wordt bedreigd kunnen door de tijd heen veranderen (Boholm en Corvellec 2011; Brown en Galantino 2020). Risicocategorieën (*categories-at-risk*) zijn dus dynamisch: sommige categorieën zullen benadrukt worden, en andere daardoor genegeerd. Brown en Galantino (2020) wijzen bijvoorbeeld op de relatief geringe aandacht voor huiselijk geweld of de sterktecijfers onder verschillende etnische of raciale groepen. Een risicosociologische benadering kan risicocategorieën (zowel degene op de voor- als achtergrond) kritisch bevragen, en de relatieve nadruk op bepaalde categorieën in relatie brengen tot bredere, sociale dynamieken. Zerubavel (2015) spreekt op vergelijkbare wijze over de 'sociale organisatie van aandacht': op het moment dat personen zich collectief ergens op focussen, dan zal iets anders hun aandacht passeren. Personen en organisaties met een bepaalde vorm van macht – politici, media, actiegroepen etc. – spelen een belangrijke rol in het proces van 'zien' en 'missen'. Wij stellen vanuit dit perspectief de vraag: *welke betekenissen en risico's worden er in het Nederlandse publieke discours verbonden aan COVID-19?*

Methodologie

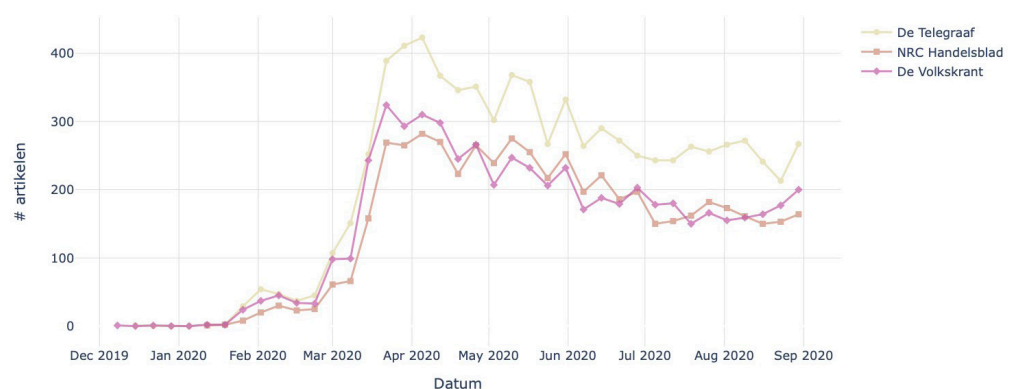
De data

Drie prominente Nederlandse dagbladen – *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* – worden gebruikt om het publieke, COVID-19-gerelateerde discours onder de loep te nemen. De eerste twee titels staan bekend als kwaliteits- of elitekranten, waar *De Volkskrant* wordt beschouwd als meer (centrum)links en het *NRC Handelsblad* als meer (centrum)rechts (Vliegenthart 2014).¹ *De Telegraaf* is de meest rechts-georiënteerde titel, met een verslagleggingsstijl die verwant is aan het Britse tabloidgenre (Deuze 2005). Deze drie titels maken onderdeel uit van de groep grootste Nederlandse kranten en zijn redelijk in balans qua politieke oriëntatie.

¹ *NRC Handelsblad* positioneert zichzelf als 'centrum-liberaal': "NRC-publicaties worden geredigeerd vanuit een liberale geesteshouding met eerbied voor het individu en de beginselen van verdraagzaamheid, redelijkheid en openheid." Niet links, niet rechts, wel liberaal dus.'

Vanuit deze kranten hebben we alle artikelen verzameld die de termen ‘corona*’ of ‘COVID*19’ bevatten. De asterisk wordt gebruikt om mogelijke variaties te vangen, inclusief samenvoegingen zoals ‘coronavirus’ of ‘coronapaniek’. De artikelen zijn verzameld voor de periode vanaf 1 december 2019 tot en met 31 augustus 2020.

De uiteindelijke dataset bestaat uit 19.186 artikelen. Het grootste deel komt met 7.981 artikelen van *De Telegraaf*, gevolgd door *De Volkskrant* (5.749 artikelen), en *NRC Handelsblad* (5.456 artikelen, zie ook Figuur 1). Binnen deze bronnen gaat het om alle teksten waarin aan corona of COVID-19 wordt gerefereerd: opiniebijdragen, ingezonden brieven, achtergrondverhalen en uiteraard nieuwsberichten, het grootste deel van onze data. We selecteren dus niet voor op mogelijke contexten en analyseren een ‘breed’ publiek discours.

Figuur 1. Wekelijkse media-aandacht voor COVID-19 per krantentitel

Topic models en kwalitatieve inhoudsanalyse

Onze dataset met krantenartikelen wordt geanalyseerd met geautomatiseerde en handmatige tekstanalysetechnieken. De automatische analyse wordt gedaan met topic models, een methode die ons in staat stelt om verschillende thema's of interpretatieve frames binnen een discours te identificeren en na te gaan hoe hun zichtbaarheid door de tijd heen verandert (DiMaggio, Nag en Blei 2013; Fligstein, Brundage en Schultz 2017). De methode wordt gezien als een belangrijke vooruitgang in de empirische studie van frames. Het algoritme van het Latent Dirichlet Allocation (LDA) topic model clustert woorden in zogenoemde 'topics' door te analyseren welke woorden vaak *samen voorkomen* in een verzameling documenten (bijvoorbeeld krantenartikelen, beleidsdocumenten of brieven).

Analisten die topic models gebruiken zijn dus vooral geïnteresseerd in groepen samenhangende woorden, oftewel de *relaties tussen woorden*, in plaats van de frequenties van individuele woorden. Topic models geven dus gestalte aan het idee dat woorden betekenis krijgen door de context in welke ze worden gebruikt (DiMaggio,

Nag en Blei 2013). Het automatisch kunnen verwerken van aanzienlijke hoeveelheden data, wat een oplossing biedt voor de beperkingen die voortkomen uit het nemen van kleinere samples, is een andere reden dat de methode terrein aan het winnen is binnen en buiten de sociologie (zie bijvoorbeeld de *Poetics*-special over topic models van Mohr en Bogdanov 2013, en Eads et al. 2020).

Het LDA-algoritme produceert twee soorten output. Ten eerste zijn er de woordrijtjes (doorgaans de top-30 woorden per topic) van ieder van een door onderzoekers gekozen aantal topics. Deze rijtjes van aan elkaar gerelateerde woorden representeren bepaalde thema's – of 'interpretatieve frames' (DiMaggio, Nag en Blei 2013; Fligstein, Brundage en Schultz 2017) – binnen een gegeven discours, die door onderzoekers kunnen worden geïnterpreteerd. Ten tweede produceert het algoritme ook een 'document-topic'-matrix die kan worden gebruikt om te bepalen hoe sterk of zwak documenten samenhangen met een gegeven topic.

Onze analyse is opgedeeld in drie stappen (zie Tabel 1). Om te beginnen, analyseren we de gehele krantenartikelen dataset met een LDA-topic-model. De enige parameter die onderzoekers in deze stap bijstellen is het aantal topics dat het model genereert. Hiervoor is er niet één 'juiste' oplossing. Doorslaggevend is de kwaliteit en interpreteerbaarheid van de topics, gezien vanuit het perspectief van onderzoekers (DiMaggio, Nag en Blei 2013; Eads et al. 2020). We hebben uiteindelijk gekozen voor een 50-topic-model, welke voor ons duidelijke, helder afgebakende thema's genereerde.

Tabel 1. Drie stappen in het analytische proces

Stap	Beschrijving
1.	Volledige krantenartikelen dataset (N = 19.186) geanalyseerd met een 50-topic-model.
2.	Vanuit het 50-topic-model hebben we negentien topics geselecteerd om vanuit 'vogelperspectief' een indruk te geven van de variatie in het COVID-19-discours (Tabel 2).
3.	Zes sleuteltopics zijn kwalitatief geanalyseerd.

Ten tweede, vanuit het 50-topic-model (zie Bijlage 1 voor een volledig overzicht), hebben we negentien topics geselecteerd om een indruk te geven van de verscheidenheid in thema's binnen het COVID-19-discours (zie Tabel 2; de titels van de topics zijn door ons gekozen op basis van de top-30 woorden per topic en de aan het topic gerelateerde krantenartikelen). Bij de selectie van deze topics hebben we gebruik gemaakt van pyLDavis (Sievert en Shirley 2014), een interactie-Python-module waarmee de topics kunnen worden verkend. PyLDavis plot de individuele to-

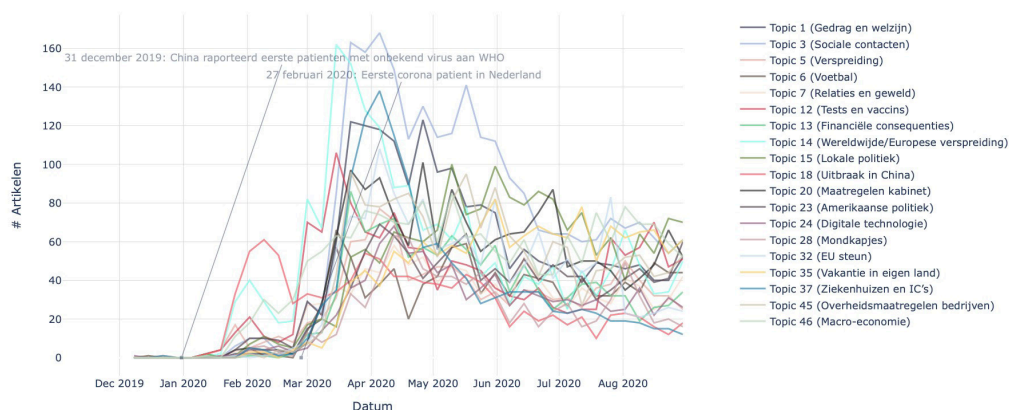
pics van een gegeven model op een tweedimensionaal MDS-plot waarin de topics worden geclusterd op basis van hun (overlappende of juist afwijkende) inhoud (zie screenshot in Bijlage 2). Deze negentien topics hebben we ook door de tijd heen geplotted (zie Figuur 2).

Tabel 2. Selectie van negentien topics die overzicht geven van variatie in het publieke discours over COVID-19. Afkomstig uit het originele 50-topic-model (zie Bijlage 1).

Topictitel	Topicnummer en top-30 woorden
Gedrag en welzijn	<i>Topic #1:</i> jongeren leven kinderen goed sociale onderzoek gaan gaat crisis houden ouderen zegt corona angst samenleving coronacrisis hoogleraar beter bijvoorbeeld tijd risico vraag virus zien kans zorg belangrijk denken elkaar groep
Sociale contacten	<i>Topic #3:</i> zegt gaan kinderen elkaar afstand dag thuis zitten komen gaat meter corona houden huis uur week weken goed zit staan echt blijven komt dagen normaal ouders vertelt man tijd zien
Verspreiding	<i>Topic #5:</i> aantal virus coronavirus COVID patiënten besmettingen procent week nieuwe cijfers besmet overleden positief oorspronkelijke rivm pagina ruim nederland getest corona ziekte personen weken dag dagen ziekenhuis bekijk blijkt maart doden
Voetbal	<i>Topic #6:</i> spelers club voetbal clubs seizoenen ajax league knvb wedstrijden competitie publiek eredivisie stadion wedstrijd trainer champions spelen psv feyenoord uefa directeur gespeeld coronavirus speler gaan jaar betaald miljoen europa elftal
Relaties en geweld	<i>Topic #7:</i> vrouwen mannen vrouw jaar man zegt nederland geweld moeder elkaar seks kwam vrouwelijke leven gaat ging kinderen iran relatie kreeg tijd werk hand huiselijk terug goed zit huis meisjes jaren
Tests en vaccins	<i>Topic #12:</i> virus testen rivm ggd zegt coronavirus nederland vaccin besmet getest besmettingen klachten corona test maatregelen gaan snel nieuwe aantal mogelijk week goed laten gaat weten uitbraak procent ziek besmette onderzoek
Financiële consequenties	<i>Topic #13:</i> euro geld klanten zzp betalen jaar ers inkomen maand miljoen huis online kopen werk klant tijd inkomsten coronacrisis financiële winkel grote vaste gaan bedrijf week kosten zegt kleding bedrag nieuwe
Wereldwijde/ Europese verspreiding	<i>Topic #14:</i> virus landen land maatregelen coronavirus italie aantal besmettingen lockdown regering weken quarantaine nederland week spanje gaan nieuwe zuid blijven dagen uitbraak europa regio doden frankrijk inwoners stad verspreiding grote miljoen
Lokale politiek	<i>Topic #15:</i> jaar stad jaren gemeente gaat gaan amsterdam nederland komen grote nieuwe zegt goed tijd coronacrisis den zien ruimte rotterdam nodig komt gemeenten woningen staat laten wethouder land staan toekomst bijvoorbeeld
Uitbraak in China	<i>Topic #18:</i> china chinese wuhan Amerikaanse hongkong who coronavirus wereld chinezen beijing landen virus nieuwe internationale chinees trump buitenlandse overheid land uitbraak januari jaar president grote zaken staat pandemie bedrijven huawei COVID

Maatregelen kabinet	<i>Topic #20:</i> rutte kabinet minister premier kamer jonge cda vvd nederland politiek gaat week politieke partij mark debat gaan coronacrisis crisis maatregelen pvda nieuwe leider haag den partijen hugo goed persconferentie houden
Amerikaanse politiek	<i>Topic #23:</i> trump president new amerikaanse york biden staat land jaar staten amerikanen amerika zegt week witte bolsonaro grote politieke media stad the huis democratische corona man virus coronavirus verenigde zien dood
Digitale technologie	<i>Topic #24:</i> app data apps corona gegevens onderzoek virus zegt gebruik privacy lucht google digitale gebruiken technologie gebruikers bijvoorbeeld tata onderzoekers gaan gebruikt gaat bedrijf afstand systeem goed steel zien coronavirus mogelijk
Mondkapjes	<i>Topic #28:</i> mondkapjes mondkapje verpleeghuizen dragen bewoners verpleeghuis nos ouderen maskers bezoek nederland verplicht personeel masker zorg beschermingsmiddelen medische kapjes rivm kapje corona journaal bescherming the mondkapjesplicht bnnvara mondmaskers draagt beschermen kro
EU-steun	<i>Topic #32:</i> europese nederland landen miljard europa crisis euro geld economie economische commissie bedrijven coronacrisis hoekstra nederlandse italie gaat steun financiële lidstaten jaar gaan procent staat minister brussel Duitsland financiën land komen
Vakantie in eigen land	<i>Topic #35:</i> water jaar natuur toeristen zomer langs komen gaan zien meter land strand nederland stad vakantie staat hotel zee eiland gasten staan camping kilometer ligt open grote tuin gaat plek corona
Ziekenhuizen en IC's	<i>Topic #37:</i> patiënten ziekenhuis zorg zegt ziekenhuizen artsen patient intensive care coronapatiënten corona bedden gaat komen gaan arts hulp nodig verpleegkundigen weken goed komt dag collega krijgen huisarts week medisch COVID afdeling
Overheidsmaatregelen bedrijven	<i>Topic #45:</i> bedrijven werknemers werk zegt kabinet werken ondernemers gaan gaat krijgen personeel coronacrisis komen overheid procent regeling werkgevers maatregelen horeca week houden bijvoorbeeld bedrijf medewerkers baan maanden mogelijk weken nodig aantal
Macro-economie	<i>Topic #46:</i> procent jaar miljoen euro bedrijf miljard coronacrisis bedrijven kwartaal economie omzet week beleggers grote coronavirus gaat aantal vorig maanden nederlandse ruim verwacht nieuwe economische topman grootste zegt vraag Amerikaanse crisis

Ten derde, en hier ligt het gewicht van onze analyse, hebben we voor zes 'sleutel-topics' een deel van de gerelateerde artikelen kwalitatief geanalyseerd. Hiervoor hebben we de bovengenoemde 'document-topic'-matrix benut door voor ieder sleuteltopic een ranking te produceren van de sterkst geassocieerde krantenartikelen. Deze stap in het onderzoek is gebaseerd op kwalitatieve inhoudsanalyse (Hsieh en Shannon 2005; Timmermans en Tavory 2012). De kwalitatieve analyse is net als de topicmodelanalyse ook gericht op het begrijpen van interpretatieve frames, maar kan naar andere vragen kijken, zoals wat wordt er precies gezegd, wie zijn de personen achter bepaalde frames. Binnen dit kwalitatieve deel refereren we regelmatig naar Tabel 2 en Figuur 2 voor de inhoud van de topics (de top-30 woorden per topic) en de saillantie van topics door de tijd.

Figuur 2. Wekelijkse aanwezigheid van verschillende COVID-19-nieuwstopics (een interactieve, en beter leesbare, versie van de figuur is [hier](#) te vinden)

Per sleuteltopic lezen we ten minste de tien sterkst geassocieerde krantenartikelen. In sommige gevallen was het tevens zinvol om artikelen te selecteren voor de kwalitatieve analyse op basis van publicatiedatum, bijvoorbeeld om de allervroegste publicaties binnen een topic te analyseren, of artikelen die verschenen na een belangrijk evenement, zoals een persconferentie.

Resultaten

Het COVID-19-discours in vogelvlucht

De Volkskrant, De Telegraaf en NRC Handelsblad laten een identiek patroon zien in de frequentie waarmee corona en COVID-19 vermeld worden tussen januari en augustus 2020 (zie Figuur 1). Vanaf januari neemt het aantal berichten voorzichtig maar geleidelijk toe, eind februari is er een plotselinge, sterke groei, gevolgd door een geleidelijke daling vanaf april. In juli en augustus lijkt de media-aandacht voor COVID-19 te stabiliseren. De geprononceerde stijging die is te zien vanaf 27 februari is het resultaat van de eerste, vastgestelde COVID-19-besmetting in Nederland. De snelste stijging en hoogste pieken volgen in maart op een reeks van binnenlandse gebeurtenissen: het eerste vastgestelde overlijdensgeval in Nederland op 6 maart, de persconferentie over ‘handen schudden’ op 9 maart, gevolgd door meerdere persconferenties, oplopend tot de televisietoespraak van premier Rutte op 16 maart met daarin de aankondiging van de eerste ‘intelligente’ lockdown.

Aanvankelijk focussen de krantenberichten, zoals Figuur 2 laat zien, uiteraard vooral op de uitbraak in China (topic #18). In de laatste twee weken van januari stijgt plotseling het aantal artikelen over dit onderwerp van minder dan tien naar bijna

honderd per week. Dit is de periode waarin de dynamiek rondom een *externe bedreiging* op gang komt. Berichten over patiënten, niet-patiënten of economische gevolgen blijven secundair. Hoewel ze tegelijkertijd opkomen met berichten over de uitbraak in China, zien we dat het topic ‘wereldwijde/Europese verspreidings’ (topic #14) en het thema tests en vaccins (topic #12), met onder andere berichten over testen aan de grens, vooral vanaf 24 februari prominent worden. Een week later, vanaf 2 maart, neemt het aantal berichten over de maatregelen van het kabinet (topic #20) sterk toe. De aandacht voor binnenlandse maatregelen verschuift in april vooral naar de situatie in ziekenhuizen en op de IC’s (topic #37). Bij elkaar genomen zien we dat COVID-19 tussen eind februari en begin april van een naderende dreiging verandert in een *binnenlands risico*. Hieronder bekijken we dit uitgebreider en gaan we in op de inhoud van de berichten aan de hand van zes sleuteltopics.

Van spookstad Wuhan naar het veilig geachte Nederland

Als het ‘mysterieuze longvirus’ in China opkomt en de beperkende maatregelen Wuhan in een ‘spookstad’ veranderen, spreken de artikelen gerelateerd aan topic #18 – het topic ‘uitbraak in China’ (zie Tabel 2 en Figuur 2) – met grote onzekerheid over het nieuwe fenomeen. Journalisten construeren een beeld dat feitelijke informatie en onzekere kennis mengt. Neem het volgende citaat en het gebruik van de woorden ‘zeker’ en ‘waarschijnlijk’. Het bijwoord ‘zeker’ kunnen we hier ook lezen als ‘minimaal’, samen met de meer letterlijk onzekere kennis over de ‘waarschijnlijke’ bron ontstaat hier een dreigend scenario:

Zeker 50 mensen zijn ziek geworden. Het gros daarvan is *waarschijnlijk* besmet geraakt op een lokale vismarkt. Die is inmiddels gesloten en gedesinfecteerd. Ziekenhuizen in Hongkong meldden kort daarna *zeker* 21 patiënten te hebben opgenomen met ziekteverschijnselen als koorts, infecties van de luchtwegen en symptomen van longontsteking. (‘Mysterieus longvirus China eist tweede dode’, *De Volkskrant*, 17 januari 2020, nadruk toegevoegd)

Ook in andere bijdragen zien wij dat het COVID-19-discours feitelijke kennis, onzekere kennis en onbekende grootheden combineert. De WHO is vooral in januari nog een van de belangrijkste bronnen. Op het moment dat de organisatie op 30 januari de internationale noodtoestand uitroept, is het virus nog vooral een gevaar dat zich buiten Nederland ophoudt, zoals we hier kunnen zien in de beschrijving van voorbereidingen die worden getroffen, ‘mocht de uitbraak Nederland bereiken’:

De stap van de WHO heeft geen directe consequenties voor Nederland, meldde minister Bruno Bruins (Medische Zorg, VWS) vrijdagochtend. Maatregelen zoals quarantaine en isolatieverpleging bij ziekteverschijnselen zijn al van kracht. Vol-

gens het ministerie zijn er in ziekenhuizen minstens 250 bedden beschikbaar om mensen met het coronavirus te verplegen, mocht de uitbraak Nederland bereiken. ('WHO roept internationale noodsituatie uit om Wuhan-coronavirus', *NRC Handelsblad*, 30 januari 2020)

NRC construeert hier een beeld dat overeenkomt met de duiding die het ministerie van VWS geeft aan het besluit van de WHO: Nederland is voldoende voorbereid en het is niet eens zeker dat het virus de landsgrenzen overschrijdt. Deze gemoedsrust zien we ook in een interview met Marion Koopmans, hoofd van de afdeling virologie van het Erasmus MC en adviseur van de WHO. Op 21 januari haalt *NRC* haar aan met de woorden: 'de dreiging voor andere landen is beperkt' ('Infectie nieuwe coronavirus lijkt minder ernstig dan SARS', *NRC Handelsblad*, 21 januari 2020).

De relatief ontspannen toon die we hierboven zagen weerklinkt niet overal. Althans, in bijvoorbeeld lezersbrieven in *De Telegraaf* zien wij al vroeg zorgen over zowel de uitbreiding van het virus als ook kritiek op het rijksbeleid. Deze kritiek spreekt van een overreactie op het nieuwe virus:

'Aan een simpel griepje sterven er veel meer en daar leggen ze toch ook geen steden voor plat?' De vergelijking met een griepvirus wordt vaker gemaakt. 'Het is een hype. Tijdens onze griepgolven zijn er veel meer "besmette" mensen en vallen er ook veel meer doden', stelt een respondent. 'Veel mensen in China zijn inmiddels alweer beter en ik vermoed dat er vooral mensen met een al zwakke gezondheid sterven net als bij de griep', denkt een ander. 'Ik vind het overdreven maatregelen die alleen maar voor paniek zorgen. Beter is om uitleg te geven wat dit virus doet, welke risicogroepen het meest gevaar lopen en focussen op medicijnen. Bovendien is het gewoon onderdeel van de natuur dat een deel sterft en de sterken overleven.' ('Angst om virusverspreiding', *De Telegraaf*, 25 januari 2020)

De vergelijking tussen COVID-19 en de griep vindt haar oorsprong dus al in januari en lijkt sindsdien vaker terug te komen. We hebben dit nader onderzocht en ook gekeken naar de mate waarin het gevaar van COVID-19 als betrekkelijk werd gezien. Hiervoor hebben we de frequenties van de woorden 'griep' en 'paniek' binnen het gehele corpus onderzocht. We nemen deze als proxies voor, respectievelijk, de mate waarin er een vergelijking wordt gemaakt met het griepvirus en de mate waarin wordt gesproken over een overdreven reactie op het virus. Tevens hebben we gezocht naar verwijzingen naar 'Viruswaanzin' of 'Viruswaarheid', omdat de beweging achter deze termen ook als doel heeft om het gevaar van het virus te relativeren. Om de omvang van het gebruik van die woorden in perspectief te plaatsen, vergelijken we dit met het gebruik van de veelvoorkomende term 'intensive care' (inclusief de afkorting 'IC').

In januari kwam de term ‘griep’ per artikel gemiddeld 0,54 maal voor, maar in mei doofde het gebruik uit naar slechts 0,05 keer per artikel. Deze trend is vergelijkbaar voor de term ‘paniek:’ in januari viel deze per artikel gemiddeld 0,25 keer, maar in mei nog maar 0,02 keer. Na mei blijven de frequenties laag. Ter vergelijking, de term ‘intensive care’/‘IC’ groeide aanvankelijk even, maar bleef daarna voor de hele periode vrijwel stabiel. De verwijzingen naar ‘Viruswaanzin’ en ‘Viruswaarheid’ zijn zeer schaars: in totaal zijn er 25 verwijzingen naar beide begrippen over de gehele periode, minder dan 0,00 keer per artikel per maand. Daarnaast vonden we slechts drie verwijzingen naar ‘Red Team’, experts uit onder andere het medische veld die juist wel voor een ‘harde’ lockdown pleiten. Beide kritische perspectieven hebben geen eigen topic gekregen, en de relevante woordfrequenties kwamen vooral in juli en augustus voor. Niettemin kunnen we constateren dat bovengenoemde termen niet geheel afwezig waren en dat deze en verwante geluiden marginale stromingen in het publieke debat vormen. Wanneer de analyse zou worden uitgebreid met data vanaf september, dan zouden een of meerdere zelfstandige ‘kritische’ topics niet onwaarschijnlijk zijn.

In de analyse hieronder bespreken we hoe de relativiserende – zelfs laconieke – houding aan het begin van de pandemie omslaat en er vanaf eind februari nieuwe frames opkomen waarin (breed gedeelde) zorgen over het virus worden geuit, met aandacht voor ziekte, sterfte, het zorgstelsel en de IC’s. Vermoedelijk raakt het denken in termen van een griepje of paniek hierdoor uit zwang. Deze omslag wordt duidelijk in artikelen die samenhangen met topic #14, ‘wereldwijde/Europese verspreiding’ (zie Tabel 2 en Figuur 2). Op 13 februari kopt *De Telegraaf* ‘Hoop en vrees rond coronavirus’. Hoop wordt geput uit het lager wordende aantal besmettingen in China, maar, daarentegen, is er vrees voor een wereldwijde verspreiding:

[e]en angstaanjagend bericht komt uit Hongkong. Daar meldde professor Gabriel Leung, de voorzitter van de gezondheidsraad en nauw betrokken bij de bestrijding van het sars-virus, dat als het coronavirus niet wordt gestopt en het zijn volle potentieel bereikt zestig procent van de wereldbevolking besmet kan worden. Dat zou gerelateerd aan het sterftepercentage 45 miljoen doden betekenen (‘Hoop en vrees rond coronavirus’, *De Telegraaf*, 13 februari 2020)

Het wereldwijde/Europese-verspreidingstopic komt gelijktijdig op met het uitbraak-in-China-topic. De met dit topic geassocieerde artikelen doen verslag van nieuw getroffen landen en de maatregelen van regeringen. De vertegenwoordigers van de WHO komen regelmatig aan het woord. Hoewel de opmars van het virus in alle continenten wordt besproken, is er relatief veel aandacht voor Europa, en vooral voor Italië. Aanvankelijk was de situatie in Italië geen aanleiding om het onbekommerde perspectief los te laten. Zelfs een dag nadat op 22 februari voor het eerst in Italië een overlijdensgeval aan corona toegeschreven wordt, blijft het zorgeloze

perspectief overeind:

De uitbraak van het coronavirus het afgelopen weekeinde in Noord-Italië, waar drie mensen zijn overleden, leidt niet tot extra maatregelen in Nederland. Hoewel nu ook Europa een serieuze uitbraak heeft, zijn aanvullende maatregelen niet nodig, zegt het RIVM, dat de aanpak coördineert. Nederland is tot nu toe gevrijwaard gebleven van besmettingen. ('Uitbraak coronavirus in Noord-Italië, geen extra maatregelen in Nederland', *De Volkskrant*, 23 februari 2020)

Om die zorgeloosheid discursief te schragen, wordt hier dus een verschil verondersteld tussen Europa (buiten) en Nederland (binnen), ook al is Nederland deel van Europa. Maar, nog geen dag later begint het perspectief wel degelijk te kantelen. Op maandag 24 februari kopt bijvoorbeeld *De Telegraaf* 'Viroloog waarschuwt: coronavirus bij ons is realistisch':

'Het blijft koffiedik kijken. Maar wat in Italië gebeurt, kan evengoed in Nederland of België plaatsvinden.' Het afgelopen weekeinde is het aantal besmettingen in het noorden van Italië sterk toegenomen. Tussen Nederland en het getroffen gebied bestaan nauwe economische banden en reizen veel mensen op en neer. 'In Lombardije lijkt het hek van de dam'. ('Viroloog waarschuwt: coronavirus bij ons is realistisch', *De Telegraaf*, 24 februari 2020)

Tot dat moment werd er in de COVID-19-gerelateerde frames een denkbeeldige grens tussen Nederland en de rest van de wereld getrokken: het gevaar was extern. Door de equivalering van Nederland, Noord-Italië en België vervaagt deze grens. Er is niettemin nog een voorbehoud in formuleringen zoals 'koffiedik kijken', 'lijkt' en 'realistisch'. Wellicht blijft die aarzeling bestaan omdat er dan nog geen besmetting in Nederland is aangetoond. We zien in dit stuk bovendien twee discursieve elementen die sindsdien vaker een rol spelen: het gebruik van wellicht typisch Nederlandse water-metaforen (zoals 'hek van de dam') en de generalisatie door middel het voornaamwoord 'ons'. Net zoals 'wij' en 'we' komt dit te staan voor alle Nederlanders of alle ingezetenen van Nederland. Waar eerst 'zij' werden overvallen door een vreemd en gevaarlijk virus, draait het discours vanaf eind februari om naar 'ons'. Het tweede deel van onze kwalitatieve analyse focust op hoe er betekenis wordt gegeven aan het gevaar onder ons.

Een binnenlands risico

COVID-19 als binnenlandse problematiek bespreken we aan de hand van een drietal gezondheidsonderwerpen: de topics 'tests en vaccins' (topic #12), 'verspreiding' (topic #5) en 'ziekenhuizen en IC's' (topic #37). Daarnaast bespreken we ook het

topic ‘sociale contacten’ (topic #3, zie Tabel 2 en Figuur 2).

Een maand nadat werd gesproken over de 250 beschikbare IC bedden, ‘mocht de uitbraak Nederland bereiken’, wordt eind februari de eerste patiënt in Nederland opgespoord. We weten achteraf dat er al langer besmettingen in Nederland waren, maar de feitelijke diagnose maakt dat het virus ook in de aandacht en verbeelding de landsgrenzen over is gestoken. Er verschijnen aanzienlijk meer krantenartikelen (zie Figuur 1 en 2) en een groot deel hiervan gaat over COVID-19 als binnenlands probleem. Tot de uitbraak in Italië overheerste in het Nederlandse discours de haast nonchalante veronderstelling dat het gevaar zich vooral op grote afstand krachtig manifesteerde, ondanks de besmetting van Nederlandse toeristen en verspreiding in Brabant die al gaande waren. Samen met de eerste binnenlandse dode op 6 maart en een reeks van beleidsmaatregelen en persconferenties, kantelt het discours en wordt het virus als het ware ‘gedomesticeerd’: COVID-19 wordt een binnenlands probleem (zie ook Van Dooremalen en Uitermark 2020, over het ‘domesticeren’ van evenementen in het algemeen). We laten zien dat het probleem ‘COVID-19 en gezondheid’ wordt geframed als beheersings- en bestuursprobleem; zo is dit zichtbaar in onderwerpen als de capaciteit van ziekenhuisbedden, mondkapjes, tests, patronen van verspreiding en aantallen infecties. Deze discursieve constructies en de spanningen die daarin besloten liggen vormen nog steeds de basis van het publieke discours.

Moeten we niet meer testen?

Artikelen over de verspreiding van COVID-19 (topic #5), tests en vaccins (topic #12), of artikelen met beide thema’s, komen vanaf eind februari meer frequent aan de orde en pieken half maart. We zien daarbij een verschuiving van testen als een manier om verspreiding buiten Nederland te houden naar testen als een manier om verspreiding binnenlands te reguleren via een nationaal, centraal beleid. Tegelijkertijd wordt er veel medische en epidemiologische kennis aangereikt en gebruikt om de verspreiding in beeld te brengen. Aan de orde komen de snelheid van de verspreiding en specifieke wijze van overdracht. Deze vaak lange bijdragen bevatten telkens ook nieuwe onzekerheden, bijvoorbeeld over herbesmetting en mutaties. Het onderwerp testen als beheersing van het risico is bovendien discursief verknoot met vaccinatie als object van hoop.

De manier waarop testen in het discours figureert, toont goed aan hoe COVID-19 van extern gevaar naar intern risico en onzekerheid verandert, zoals in deze bijdrage in *NRC Handelsblad* van 3 maart 2020:

Sinds het eerste Nederlandse coronageval donderdagavond werd bevestigd, zijn nu ook ziektegevallen opgedoken die geen verband met elkaar lijken te houden en ook niet te herleiden zijn tot een risicogebied. Het roept de vraag op of het Ne-

derlandse testbeleid nog wel voldoet om een epidemie tot staan te brengen. Moeten we niet veel meer mensen testen? Want het Nederlandse beleid voor mensen testen op een besmetting met het nieuwe coronavirus was tot vorige week behoudend: alleen wie recent in een risicogebied was geweest (China, Singapore, Zuid-Korea, Iran of Noord-Italië) [...] kwam in aanmerking voor zo'n test. Maar het RIVM onderzoekt nu of sprake is van een lokale besmettingshaard in Nederland: als iemand ziek wordt die niet onlangs in een risicogebied is geweest, kan dat betekenen dat het virus in Nederland is overgedragen. Twee van de patiënten hebben bovendien onafhankelijk van elkaar carnaval gevierd in Tilburg. ('De tijd van behoudend testen is voorbij', *NRC Handelsblad*, 3 maart 2020)

In epidemiologische zin beschrijft dit stuk het moment dat binnenlandse besmettingen zichtbaar worden. Hieruit worden twijfels afgeleid: voldoet het testbeleid nog wel? De twijfel construeert een (politieke) gemeenschap door maatregelen en beleidsopties met de persoonsvorm 'we' te verbinden: 'Moeten we niet veel meer testen?' Deze en soortgelijke onzekerheden blijven sindsdien met 'testen', met 'mondkapjes' en met alle andere onderdelen van het rijksbeleid verbonden. De onzekerheden leidden destijds al en nu nog steeds tot conflicterende posities onder medici. Nadat in hetzelfde artikel Jaap van Dissel (RIVM) aan het woord was om zijn benadering te schetsen vervolgt het artikel:

'De tijd van behoudend testen is voorbij,' vindt arts-microbioloog Jan Kluytmans van het Amphia Ziekenhuis in Breda. [...] 'De aanvragen van huisartsen benaderen we met grote terughoudendheid. Er zijn grenzen aan de capaciteit'. ('De tijd van behoudend testen is voorbij', *NRC Handelsblad*, 3 maart 2020)

De ferme taal ('de tijd van behoudend testen is voorbij'), het capaciteitsprobleem en de andere regulerende afwegingen ('terughoudendheid') construeren tegelijkertijd een gevoel van urgentie, professionaliteit en conflict over en binnen het Nederlandse beleid. Dat zien we sindsdien telkens weer, zoals in deze, in *De Telegraaf* beschreven, dichotomisering:

Meerdere deskundigen vinden dit een goed moment om te starten met een actiever testbeleid, anderen willen de tests bewaren. ('Coronatests op de plank', *De Telegraaf*, 20 juli 2020)

Doorgaans verbinden de onderzochte krantenberichten nieuwe zekerheden meten met nieuwe vragen:

'Testen, testen, testen', is nu het devies. De capaciteit is nu op orde, maar wie komt in aanmerking? ('Het is veiliger als mensen weten of ze ook besmet zijn',

In de gedaante van ‘testen’ is corona een binnenlands twistpunt en bron van nieuwe en andersoortige onzekerheden geworden. Opvallend is bovendien dat in veel stukken, ziekte of dood niet letterlijk aan de orde komen. In het bovenstaande *NRC*-artikel van 1061 woorden, komt het leed van patiënten niet aan de orde. Het doel van testen wordt omschreven als ‘een epidemie tot staan te brengen’, risico’s van verspreiding binnen ziekenhuizen voorkomen en geen ‘verkeerde inschattingen’ maken. De vrij precieze informatie over besmettingen en testvarianten staat in contrast met de manier waarop het probleem van de patiënten wordt geschetst. Het concept ‘epidemie’ is synoniem voor het probleem en maskeert de vraag wat de ernst of impact van de verspreiding van SARS-CoV2 is. Het streven om risico’s en verkeerde inschattingen te voorkomen wordt een speerpunt. De frames in het publieke discours gaan in die zin al sinds maart (of mogelijk zelfs nog eerder) niet meer alleen over het primaire risico zoals ziekte en dood, maar vooral over secundaire risico’s, zoals het falen van opsporing en preventie.

Capaciteit en kwaliteit van leven

Uit de thema’s verspreiding, tests en vaccins blijkt hoe COVID-19 onderdeel werd van de Nederlandse samenleving. Het werd een vraagstuk van interne regulering met alle (politieke) risico’s vandien. Vlak nadat deze topics hun piek bereiken zien we een sterke toename van een ander thema dat in het teken staat van interne, nationale politieke regulering: de capaciteit van ziekenhuizen (topic #37).

Bijdragen over de capaciteit van ziekenhuizen gaan allereerst over het aantal ziekenhuisbedden, de capaciteit van de intensivere-afdelingen en de vraag of die voldoende is om patiënten op te nemen, het vraagstuk dat zich in oktober 2020 herhaalt. Ook komt meteen aan de orde wat de toename van het aantal patiënten betekent voor zorgverleners en andere patiënten. Naast de bedreiging die COVID-19 vormt voor de menselijke gezondheid, staat hier ook de aandacht voor de bedreiging van het zorgstelsel centraal, of, om met Luhmann (2005) te spreken, COVID-19 wordt een systemisch risico. Bijvoorbeeld, op 26 maart 2020 laat *NRC Handelsblad* Diederik Gommers als volgt aan het woord:

‘We hebben nog nooit een landelijk probleem gehad van deze orde. [...]. Het is ongelofelijk zwaar om voor deze patiënten te zorgen, er zijn er veel die overlijden, veel dokters en verpleegkundigen zijn dat niet gewend’. (‘Alles kraakt nu in het ziekenhuis’, *NRC Handelsblad*, 26 maart 2020)

In dit citaat wordt het overlijden van patiënten geframed als kwantitatieve belasting voor zorgprofessionals. In het volgende citaat wordt dit nog duidelijker:

‘Het zijn allemaal maatregelen om te voorkomen dat de spoedeisende hulp van Bernhoven bezwijkt onder de verwachte vloedgolf. [...] Ze kunnen zich niet voorstellen wat er gebeurt als je overspoeld wordt door coronapatiënten’. (‘Klein ziekenhuis in corona-epicentrum Uden: “het water staat ons aan de lippen”’, *De Volkskrant*, 20 maart 2020)

De watersnoodmetafoor – die we ook kennen uit het migratiediscours – construeert een herkenbare maar ook sterk geabstraheerde dreiging. De dreiging betreft echter niet de gezondheid maar het zorgstelsel en zorgpersoneel. Tegelijkertijd bevatten artikelen over de capaciteit van ziekenhuis ook ethische vragen over de wenselijkheid van de zorg, over het leed op de IC’s en over de vraag wat een goede dood is, zoals is te lezen in het volgende *NRC*-artikel van 31 maart 2020:

Nog meer bedden, dat gaat ten koste van de patiënt

Want als we verder gaan dan 28 bedden, verliezen we kwaliteit voor de patiënt. ‘We rekken het elastiekje al helemaal op’, zegt Hans Schoo, lid van de raad van bestuur van het Rijnstate. ‘Maar het zijn wel echte mensen waar we voor zorgen. Ze zijn heel ziek. Dus we moeten steeds afwegen welk aantal we aankunnen op een veilige, verantwoorde manier.’ [...] Als een patiënt steeds zieker wordt, moeten arts, patiënt en familie afwegen of opname op de intensive care zin heeft. [...] De afweging om níet naar de IC te gaan, is dus een gesprek over sterven. (‘Nog meer bedden, dat gaat ten koste van de patiënt’, *NRC Handelsblad*, 31 maart 2020)

In bovenstaande bijdrage worden het capaciteitsvraagstuk, de kwaliteit van de behandeling en de kwaliteit van leven tegelijkertijd besproken. Het levenseinde staat ter discussie omdat de behandeling volgens dit artikel op de IC zelf zeer belastend is, vaak zonder goed resultaat blijft en tot gevolg heeft dat de laatste dagen in een vervreemdende omgeving plaatsvinden. In dat licht, zo schrijft ook *De Volkskrant* op 4 april, is een opname op de IC ‘soms [...] niet de beste optie’. Dit bredere ‘kwaliteit-van-leven’- of welzijnsperspectief, is duidelijk aanwezig in maart en april 2020. Met de sterke daling van het aantal berichten over ziekenhuiszorg (van 138 berichten per week begin april, naar 59 per week begin mei, en 12 per week eind augustus) wordt de focus op ziekenhuiszorg echter smaller. Een vergelijkbare ontwikkeling, waarbij de kwaliteit van leven en sterven van coronapatiënten even wat meer aandacht krijgt zien wij ook in topic #1, over gedrag en welzijn. Daarin staan gedrag, leefstijl en het welzijn van niet-besmette burgers doorgaans centraal. Voor zover het welzijn van patiënten wel aan de orde komt is dat ook in topic #1 vooral in maart en april, zoals op 2 maart onder de titel ‘Empathie voor corona patiënten zou al helpen’ (*De Volkskrant*, 2 maart 2020).

Hoewel er dus in maart en april nog wat meer aandacht was voor kwaliteit van leven en sterven in relatie tot ziekenhuisopnames, gaat het daarna vooral over orga-

nisatorische aspecten van ziekenhuiscapaciteit, zoals de vraag in welk tempo verpleegkundigen kunnen worden opgeleid. Ook transformeert het aantal opnames in een kwantitatief waarschuwingssignaal. De signaalfunctie zien we ook terug in het ‘coronadashbord’ en in de framing van overheidsmaatregelen, die worden gekenmerkt door een aanzienlijke ‘trust in numbers’ (Porter 1995). In kranten lezen we bijvoorbeeld het volgende:

Hoewel de ziekenhuizen het groeiende aantal coronapatiënten nu nog goed aan kunnen, houdt voorzitter Ernst Kuipers van het Landelijk Netwerk Acute Zorg zijn hart vast voor de komende weken. Hij vindt de situatie zorgelijk. ‘Je kunt onmogelijk zeggen dat er niks aan de hand is. Mensen hadden misschien gehoopt dat het coronavirus minder ziekmakend was geworden, maar niets is minder waar’, reageert Kuipers in een interview met De Telegraaf op het de afgelopen twee weken verdubbelde aantal coronapatiënten. Het ging van 80 naar 150. ‘Deze ziekenhuiscijfers geven ons antwoord op de vraag “Waar staan we vandaag?” En de besmettingscijfers aan de hand van de testen geven antwoord op de vraag “Waar staan we over twee weken?” Nou ik zeg u: over twee weken zijn de ziekenhuiscijfers mogelijk niet meer zo laag.’ (‘Kuipers vreest volle ziekenhuizen’, *De Telegraaf*, 13 augustus 2020)

Nog los van de vraag of Kuipers gelijk heeft gekregen zien we hier dat de capaciteit een zelfstandig vraagstuk is geworden dat nauwelijks nadere onderbouwing behoeft en dat ziekenhuisopnames als graadmeter worden gezien van eveneens een probleem dat geen nadere toelichting lijkt te behoeven. Afwegingen over de kwaliteit van zorg en leven, zoals nog te zien in de periode maart/april, zijn in deze bijdrage en andere artikelen uit die periode minder of niet zichtbaar. Aantallen opnames zijn een metonymie geworden voor het verder niet duidelijk omschreven COVID-19-probleem.

Wel of geen afstand houden

Artikelen verbonden aan het topic ‘sociale contacten’ (topic #3) reflecteren op veranderende relaties tussen mensen in Nederland: zowel het beperken van sociale contacten (afstand houden), als het ruimte geven hieraan (naar het café of terras gaan). De spanning die risicobeheersing met zich meebrengt is voortdurend aanwezig in artikelen die betrekking hebben op topic #3. Het socialecontactentopic is ook het meest prominente topic binnen het Nederlandse publieke discours vanaf eind maart, en behoudt deze koppositie voor ongeveer twee en een halve maand (zie Figuur 2).

Een aanzienlijke hoeveelheid artikelen uit het socialecontactentopic richten zich op het thema ouderen in verpleeghuizen, welke vanaf 20 maart geen bezoek

meer mochten ontvangen. Een kleindochter vertelt:

Wij kunnen hem momenteel niet bezoeken. Zijn afdeling is dicht. Een maatregel die is genomen vanwege het coronavirus. Zelfs oma, die 20 meter verderop de gang woont, mag niet bij hem langskomen. Pas in de laatste 48 uur van zijn leven mogen we afscheid van hem nemen. Hij is nu ruim een week alleen. Bang en in de war. Het is een verschrikkelijke situatie om mee om te gaan. ('Mijn opa ligt op sterven, maar we mogen niet langskomen', *De Telegraaf*, 24 maart 2020)

In het bovenstaande fragment wordt de onmogelijkheid van (fysiek) sociaal contact overduidelijk geproblematiseerd. In meerdere artikelen worden er surrealistische beelden geschetst van echtparen die elkaar na huwelijken van enkele decennia niet meer mogen zien, met uitzondering van de stervensfase. Andere artikelen die sterk samenhangen met het socialecontactentopic, bepleiten juist meer beperkingen op onderling contact. Een columnist van *De Telegraaf* doet verslag van zijn ervaringen:

Probeer op straat afstand te houden en ook op te komen voor je 'eigen' 1,5 meter en je krijgt meteen een grote bek. Fietsen is al een soort kamikaze aan het worden, zelfs op smallere fietspaden vindt men het blijkbaar heel gewoon naast elkaar te fietsen of te lopen, zodat er voor een ander geen ruimte is om veilig op afstand te passeren. ('Vrees voor nieuwe uitbraak', *De Telegraaf*, 12 mei 2020)

Er is dus een gesprek gaande binnen het publieke discours, waarin wordt afgewogen in welke situaties contact wel en niet mogelijk is. De spanning (en soms zelfs conflict) die voortkomt uit tegengestelde ideeën over sociale contacten kreeg opnieuw vroeg vorm. Er zijn niet alleen tegenstellingen tussen mensen, oftewel op collectief niveau, maar er is ook ambivalentie op individueel niveau. Begin april voorziet een 'zelf goed oplettende' geïnterviewde in *NRC Handelsblad* dat ook hij zich mogelijk weer vaker zal mengen in sociale gelegenheden:

'Je ziet het nu al: de één houdt zich heel strak aan de anderhalve meter afstand. De ander zegt "lekker belangrijk".' Hij let zelf goed op, maar mist het wel: even ergens een hapje eten, een terrasje pakken, bijkletsen met vrienden. 'Op een gegeven moment gaan mensen hun barbecue pakken.' ('De regels blijven volgen, dat gaat moeilijk worden', *NRC Handelsblad*, 2 april 2020)

Het thema sociale contacten wordt in het bijzonder gekenmerkt door diffuse visies en aanpakken. Bijvoorbeeld, de kleindochter uit het volgende citaat vermijdt een omhelzing, maar wil samen met haar opa het 'risico van besmetting door bezoek [...] absoluut nemen'.

'Natuurlijk' zou Rhijja haar opa het liefst direct om de nek vliegen als ze weer

naar binnen mag. ‘Maar dat ga ik natuurlijk niet doen’, vertelt ze. ‘Ik wil hem niet in gevaar brengen. Mijn opa zou het trouwens worst wezen of hij overlijdt aan corona of niet. [...] Hij wil het risico van besmetting door bezoek dus absoluut nemen. Ik vind het een afschuwelijk idee dat het laatste stukje van zijn leven zo eenzaam is.’ (‘Kleindochter popelt om op bezoek te gaan bij 98-jarige opa’, *De Telegraaf*, 8 mei 2020)

Dit fragment laat zien dat afstand nemen ten behoeve van veiligheid ongemakkelijk en zelfs pijnlijk kan zijn. Waar afstand houden in de eerste maanden van de pandemie pijnlijk maar noodzakelijk werd gevonden, zien wij dat gaandeweg een belangenafweging of tegenstelling wordt geconstrueerd in de artikelen. Naast het gevaar van besmetting komen andere risico’s en onzekerheden in het dagelijkse leven meer naar voren.

Discussie: van buitenlandse bedreiging naar interne risicobeheersing

Vanuit een framingperspectief hebben we verkend welke betekenissen en risico’s er aan COVID-19 worden gegeven in het Nederlandse publieke discours. We hebben topic models en kwalitatieve inhoudsanalyse gebruikt om verschillende soorten frames te identificeren binnen circa 19.000 artikelen over COVID-19. Onze resultaten laten zien hoe de pandemie omslaat van een externe bedreiging naar intern risico en hoe er naast dynamiek ook een voorlopige stabilisatie optreedt in de aan COVID-19 verbonden betekenissen en risico’s. Bepaalde onderwerpen zijn hierdoor dominant aanwezig in het discours, zoals een medisch-epidemiologisch en politiek-bestuurlijk perspectief op COVID-19 en er is veel aandacht voor de preventie maatregelen. Hierin herkennen we het beleid van de rijksoverheid dat het discours dus in grote mate blijkt te sturen.

We zien tevens dat meer fundamentele kritiek op deze frames en op het rijksbeleid, zoals geuit door Viruswaarheid of het Red Team, vooral in de marge aanwezig zijn. Noch vormen de kritieken een samenhangend ‘topic’, noch zijn ze duidelijk aanwezig wanneer we kijken naar mate waarin de organisaties achter deze kritische perspectieven worden genoemd. Een ruimer perspectief op COVID-19 was dus even aan het begin van de door ons onderzochte periode aanwezig, toen er nog relatief vaak over griep en paniek werd gesproken, en aan het eind, in de zomer van 2020, wanneer we de eerste tekenen van aandacht voor georganiseerd verzet tegen het beleid van de rijksoverheid zien.

In het spreken over COVID-19-risico’s verschoof in eerste instantie de focus duidelijk van ‘zij’ naar ‘wij’. Het zijn niet langer ‘Chinezen’ of de ‘anderen’ die een risico vormen, maar Nederlanders zijn zelf een bron van gevaar geworden, zoals Brown en Galantino (2020: 3) het beeldend stellen:

As the death statistics increased and many countries toughened containment measures, the Other became ubiquitous. A plethora of (internal) Others materialised in everyday life, categorised along the very same lines constructed by epidemiologists, decision-makers, artifact producers: the (un)knowingly infected kin, the vulnerable elder, the careless out-goer, the negligent jogger, the serial shopper, the unmasked clerk.

Wat bedoeld wordt met ‘wij’ verandert ook, zoals blijkt uit de wisselende aandacht voor COVID-19-patiënten en niet-patiënten, waar we een belangrijke verschuiving zien in de saillantie van deze twee risicocategorieën (Brown en Galantino 2020). Ons topic model bevat geen zelfstandig topic rond het leed en/of de dood van patiënten. Welzijn en kwaliteit van leven komen wel aan de orde in het topic ‘gedrag en welzijn’ (topic #1), maar dit frame legt vooral de nadruk op gezonde burgers, de gevolgen van angst voor corona, of op de gevolgen van preventiemaatregelen. Het leed en het overlijden van patiënten komt wel aan de orde in verband met berichten over overvolle ziekenhuizen in de periode maart en april, wanneer de media-aandacht op zijn hoogtepunt is en de discursieve ruimte nog relatief groot. Gedurende enkele weken verschijnen er relatief veel artikelen over sterven op een IC-afdeling, over de kwaliteit van het levenseinde en over de afweging tussen een ziekenhuisopname of thuisblijven. Gaandeweg verschuiven existentiële en ethische vraagstukken echter weer naar de achtergrond.

Ons inziens is in de eerste maanden van de pandemie een klassiek risicoperspectief dominant geworden. De verschuiving van extern gevaar naar intern risico is dus meer specifiek een verschuiving naar aandacht voor bestuurlijke problemen, voor de gezonde bevolking en voor kansberekeningen, voorspellingen en een ‘probabilistisch’ perspectief (Brown en Galantino 2020). Daarmee verschuift ook de talige constructie: in de eerste maanden zien wij veel ‘watertaal’: de plotseling genaderde epidemie en haar gevolgen worden beschreven met metaforen zoals ‘overstroming’, ‘golf’ of ‘vollopen’. Geleidelijk komt daarvoor een repertoire van probabilistische risicobeheersing in de plaats: aantallen, metingen, schattingen, voorspellingen, weergegeven met dashboards, grafieken of vrij gedetailleerde medisch-epidemiologische gegevens die de boventoon zijn gaan voeren in het publieke debat. De door ons gebruikte methoden – topic models en kwalitatieve inhoudsanalyse – zijn zeer bruikbaar geweest om verschuivingen laten zien in de saillantie van bepaalde risicocategorieën. Vanuit ons oogpunt vormen ze een waardevol empirisch instrument om invulling te geven aan de benadering die Brown en Galantino (2020) eerder vooral conceptueel hebben verkend.

De verschuiving van gevaar naar risico betekende ook aandacht voor de risico’s van COVID-19 voor het systeem: is de zorg toereikend of worden zorgmedewerkers niet overbelast? Al gauw waren er ook twijfels over alle onderdelen van de kennis en over aanpak van COVID-19 over bijvoorbeeld het dragen van mondkapjes of school-

sluitingen en de wijze waarop het beleid dienaangaande tot stand komt. COVID-19 werd gaandeweg een bestuurlijk risico. De onzekerheden betreffen vaak ook de politiek zelf. De effectiviteit en legitimiteit van allerlei maatregelen werd een twistpunt.

Samengevat kunnen we concluderen dat COVID-19 gaandeweg discursief geconstrueerd wordt als een nationaal systemisch risico (Luhmann 2005; zie ook Power et al. 2009, Rothstein et al. 2006). We zien een voorlopige padafhankelijkheid in de manier waarmee de publieke aandacht zich vooral richt op beleidsimmanente vraagstukken. Tegelijkertijd blijven kritieken in de marge aanwezig.

Tot slot

Nog midden in deze ontwikkelingen is het wellicht wat vroeg om, naast de drijvende kracht van het discours zelf, meer verklaringen aan te dragen voor onze bevindingen. Niettemin willen we tot slot enkele suggesties doen in deze richting en voor nieuw onderzoek. Wat men in Nederland nu COVID-19 of corona noemt, is, epidemiologisch gezien, redelijk snel en breed verspreid geraakt. Die verspreiding vanuit China vond plaats op een moment dat de verhoudingen tussen China en de VS, maar ook delen van de EU, gespannen raakten. De eerste weken stonden in het teken van betekenisgeving aan een nieuw, 'ongeëvenaard' verschijnsel waar eerst werd gepoogd grip op te krijgen door het te externaliseren. In Nederland en Europa leek lang de verwachting te bestaan dat de 'het mysterieuze Wuhan-virus' in toom gehouden kon worden met de verworvenheden van rijke verzorgingsstaten. Eenmaal in gang gezet, ontvouwde zich een dynamiek waaraan alle actoren tot op zekere hoogte onderworpen werden. Met het relatief late – en mede daarom stevige – ingrijpen in Nederland kantelde ook het discours. Centralistische politieke maatregelen werden de basis van de discursieve ruimte. Deze ruimte groeide en diversifieerde aanvankelijk en hieruit kwam een bepaald dominant risicodiscours naar voren met een voorwaartsstructurende werking voor het in kaart brengen van nieuwe problemen en oplossingen.

We hebben in dit artikel de nadruk gelegd op de framing in de media. We zien dat er in relatief korte tijd een publiek discours is ontstaan dat sterk lijkt te leunen op het nationaal beleid. Tegelijkertijd lokt het dominante discours ook tegenkrachten uit. Wanneer het 'shokeffect' van de pandemie afneemt kunnen alternatieve perspectieven consolideren en bijvoorbeeld nieuwe *bio-social movements* (Rabinow en Rose 2006) ontstaan. Wij vermoeden dat organisaties zoals Viruswaarheid of het Red Team onderdeel zijn van nieuwe sociale bewegingen die in de toekomst belangrijker kunnen worden en een interessant gebied vormen voor vervolgonderzoek. Daarnaast zou vergelijkend onderzoek naar, bijvoorbeeld, verschillende soorten (autoritaire of democratische) overheden zeer geschikt zijn om de relatie tussen regeringsvorm en de betekenissen die in de media aan COVID-19 worden gegeven verder te onderzoeken.

Met wie we de komende tijd wel of niet naar het café mogen gaan, kunnen sporten of knuffelen hangt af van bredere, sociale dynamieken, en vooral van wie de macht heeft om het probleem en de daaruit voortkomende risico's te definiëren. Onze analyse heeft belangrijke verschuivingen in perspectieven op COVID-19 laten zien, en hoe bepaalde discursieve constructies en benaderingen al vroeg vorm kregen en hierdoor de richting van het debat en de (on)mogelijkheden voor risicobeheersing voorlopig zijn blijven beïnvloeden.

Literatuur

- Benford, R.D. en D.A. Snow (2000) Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26: 611-639.
- Berger, P.L. en T. Luckmann (1966) *The Social Construction of Reality*. New York: Anchor Books.
- Boholm, Å. en H. Corvellec (2011) A relational theory of risk. *Journal of risk research*, 14(2), 175-190.
- Brown, P. (2014) Risk and Social Theory: the legitimacy of risks and risk as a tool of legitimation. *Health, Risk & Society*, 16(5): 391-397.
- Bröer, C., G. Velkamp, B. Bouw, N. Vlaar, F. Borst en R. de Sauvage Nolting (2020) From danger to uncertainty: changing healthcare practices, everyday experiences, and temporalities in dealing with COVID-19 policies in the Netherlands. Verkregen op 25 april 2021, <https://www.uva.nl/en/shared-content/faculteiten/en/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/news/2020/11/young-families-coping-with-covid-19-threats-and-restrictions.html>.
- Brown, P. (2020) Studying COVID-19 in light of critical approaches to risk and uncertainty: research pathways, conceptual tools, and some magic from Mary Douglas. *Health, Risk & Society*, 22(1): 1-14.
- Brown, P. en M.G. Galantino (2020) Theorising – Problematising Categories: Understanding the Covid-19 Pandemic through the Sociology of Risk and Uncertainty (RN22). Verkregen op 12 april 2021, <https://www.europeansociologist.org/issue-45-pandemic-impossibilities-vol-1/theorising-problematising-categories-understanding-covid-19>.
- Deuze, M. (2005) Popular journalism and professional ideology. *Media, Culture and Society*, 27(6): 861-882.
- DiMaggio, P.J., M. Nag en D. Blei (2013) Exploiting affinities between topic modeling and the sociological perspective on culture: application to newspaper coverage of U.S. government arts funding. *Poetics*, 41: 570-606.
- Dooremalen, T. van en J. Uitermark (2020) The framing of 9/11 in American, French, and Dutch national newspapers (2001–2015): An inductive approach to studying events. *International Sociology*: 1-25.
- Eads, A., X. Schofield, F.L. Mahootian, D. Mimno en B.R. Wilderom (2020) Separating the Wheat from the Chaff: A Topic- and Keyword-Based Procedure for Identifying Research-Relevant

-
- Text. *Poetics*, in druk.
- Fligstein, N., J.S. Brundage en M. Schultz (2017) Seeing Like the Fed. *American Sociological Review*, 82: 879-909.
- Howarth, D. (2010) Power, discourse, and policy: articulating a hegemony approach to critical policy studies. *Critical policy studies*, 3(3-4): 309-335.
- Hsieh, H.F. en S.E. Shannon (2005) Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9): 1277-1288.
- Kasperson, R.E., O. Renn, P. Slovic, H.S. Brown, J. Emel, R. Goble ... en S. Ratick (1988) The social amplification of risk: A conceptual framework. *Risk analysis*, 8(2): 177-187.
- Luhmann, N. (2005) *Social systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Lupton, D. (2006) Sociology and risk. In G. Mythen en S. Walklate (red.) *Beyond the risk society: Critical reflections on risk and human security*. Maidenhead: Open University Press, 11-24.
- Maitlis, S. en M. Christianson (2014) Sensemaking in Organizations: Taking Stock and Moving Forward. *The Academy of Management Annals*, 8(1): 57-125.
- Mohr, J.W. en P. Bogdanov (2013) Introduction—Topic models: What they are and why they matter. *Poetics*, 41: 545-569.
- Porter, T.M. (1995) *Trust in numbers*. Princeton: Princeton University Press.
- Power, M., T. Scheytt, K. Soin en K. Sahlin (2009) Reputational risk as a logic of organizing in late modernity. *Organization studies*, 30(2-3): 301-324.
- Purdy, J., S. Ansari en B. Gray (2019) Are Logics Enough? *Journal of Management Inquiry*, 28: 409-419.
- Rabinow, P. en N. Rose (2006) Biopower today. *BioSocieties*, 1(2): 195-217.
- Rothstein, H., M. Huber en G. Gaskell (2006) A theory of risk colonization: The spiralling regulatory logics of societal and institutional risk. *Economy and society*, 35(1): 91-112.
- Scott, W.R. (2014) *Institutions and organizations*. Thousand Oaks: Sage.
- Sievert, C. en K.E. Shirley (2014) LDAvis: A method for visualizing and interpreting topics. *Proceedings of the Workshop on Interactive Language Learning, Visualization, and Interfaces*, 63-70.
- Timmermans, S. en I. Tavory (2012) Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *Sociological Theory*, 30(3): 167-186.
- Vaara, E., J. Tienari en J. Laurila (2006) Pulp and Paper Fiction. *Organization Studies*, 27: 789-810.
- Vliegthart, R. (2014) Moving up. Applying aggregate level time series analysis in the study of media coverage. *Quality & Quantity: International Journal of Methodology*, 48(5): 2427-2445.
- Wetherell, M., S. Taylor en S.J. Yates (red) (2001) *Discourse theory and practice: A reader*. Thousand Oaks: Sage.
- Zerubavel, E. (2015) *Hidden in plain sight*. Oxford: Oxford University Press.
- Zinn, J. (2006) Recent Developments in Sociology of Risk and Uncertainty. *Historical Social Research*, 31(2): 275-286.

Over de auteurs

Rens Wilderom is PhD-kandidaat in cultuursociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn onderzoek richt zich op de opkomst en institutionalisering van dancemuziek in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Nederland.

Christian Bröer doet aan de Universiteit van Amsterdam, afdeling Sociologie, onderzoek naar gezondheid in het alledaagse leven en subjectiviteit in relatie tot beleid en politiek. Hij geeft onderwijs op dit en op algemeen sociologisch gebied. Christian geeft leiding aan de langlopende Sarphati Etnografie, is medeoprichter van het participatieplatform PANEL bv, leidt participatief actieonderzoek in het Europese Co-Create-project en werkt in de onderzoekszwaartepunten Personal Microbiome Health en Urban Mental Health aan interdisciplinair onderzoek.

Mathilde van Rijsewijk is masterstudent Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Haar bachelorscriptie richtte zich op mediadiscoursen in berichtgeving over COVID-19 in Nederlandse kranten.

Bijlage 1: uitkomsten 50-topic-model

Topic #0:

eten producten supermarkten plastic goed klanten vlees dag restaurant winkels
voedsel kilo fruit albert laat respondenten supermarkt vindt restaurants hamsteren
thuis groente zegt heijn gaat bestellen eet rode koken boodschappen

Topic #1:

jongeren leven kinderen goed sociale onderzoek gaan gaat crisis houden ouderen
zegt corona angst samenleving coronacrisis hoogleraar beter bijvoorbeeld tijd risico
vraag virus zien kans zorg belangrijk denken elkaar groep

Topic #2:

dieren schip vluchtelingen migranten virus mens virussen boord coronavirus zegt
vleermuizen dier passagiers sars europa griekse wereld nieuwe syrie haven wilde
honden miljoen quarantaine syrische jaar komen pest lego eten

Topic #3:

zegt gaan kinderen elkaar afstand dag thuis zitten komen gaat meter corona houden
huis uur week weken goed zit staan echt blijven komt dagen normaal ouders vertelt
man tijd zien

Topic #4:

vakantie onderwijs leerlingen gaan online zegt reizen reis docenten studenten krij-
gen gaat zomervakantie docent terug corendon zomer geld anvr vakanties school
examens juni afstand heijden weten weken voucher mogelijk geven

Topic #5:

aantal virus coronavirus covid patiënten besmettingen procent week nieuwe cijfers
besmet overleden positief oorspronkelijke rivm pagina ruim nederland getest coro-
na ziekte personen weken dag dagen ziekenhuis bekijk blijkt maart doden

Topic #6:

spelers club voetbal clubs seizoen ajax league knvb wedstrijden competitie publiek
eredivisie stadion wedstrijd trainer champions spelen psv feyenoord uefa directeur
gespeeld coronavirus speler gaan jaar betaald miljoen europa elftal

Topic #7:

vrouwen mannen vrouw jaar man zegt nederland geweld moeder elkaar seks kwam
vrouwelijke leven gaat ging kinderen iran relatie kreeg tijd werk hand huiselijk te-
rug goed zit huis meisjes jaren

Topic #8:

scholen school leerlingen onderwijs ouders kinderen dieren jaar leraren minister
boeren nederland zegt schouten scholieren kabinet slob landbouw gaan klas cura-
cao raad middelbare gaat afrika maarten advies procent basisscholen lessen

Topic #9:

dollar miljard amazon geld jaar amerikaanse grote goud bedrijven nieuwe euro ma-
cron miljoen procent suriname bedrijf president grootste jaren coronacrisis franse

investeerders philippe staat wereld zegt apple google facebook markt

Topic #10:

britse johnson the boris britten bbc uur brexit news and verenigd journal npo koninkrijk acht weather engeland cummings one street premier vor schmidt for british heute engelse dominic pond day

Topic #11:

politie racisme zwarte halsema demonstratie burgemeester dam agenten demonstranten witte black demonstraties amsterdam lives geweld matter floyd zwart piet george discriminatie nederland rellen protest politiegeweld agent demonstreren media protesten femke

Topic #12:

virus testen rivm ggd zegt coronavirus nederland vaccin besmet getest besmettingen klachten corona test maatregelen gaan snel nieuwe aantal mogelijk week goed laten gaat weten uitbraak procent ziek besmette onderzoek

Topic #13:

euro geld klanten zzp betalen jaar ers inkomen maand miljoen huis online kopen werk klant tijd inkomsten coronacrisis financiële winkel grote vaste gaan bedrijf week kosten zegt kleding bedrag nieuwe

Topic #14:

virus landen land maatregelen coronavirus italie aantal besmettingen lockdown regering weken quarantaine nederland week spanje gaan nieuwe zuid blijven dagen uitbraak europa regio doden frankrijk inwoners stad verspreiding grote miljoen

Topic #15:

jaar stad jaren gemeente gaat gaan amsterdam nederland komen grote nieuwe zegt goed tijd coronacrisis den zien ruimte rotterdam nodig komt gemeenten woningen staat laten wethouder land staan toekomst bijvoorbeeld

Topic #16:

advocaat rechtbank feyenoord jaar zaken kinderen goed zaak rechters zegt coronacrisis gaan verdachten advocaten tijd rechtspraak gaat rechter grote proces zit laten nieuwe ministerie weken verdachte blijven zitting aantal mogelijk

Topic #17:

museum kunst tentoonstelling kunstenaars kunstenaar musea collectie expositie zegt gogh werk dales schilderij online amsterdam krol foto zaal digitaal art schilderingen kunstwerken digitale leden goed zien denk partij stedelijk juni

Topic #18:

china chinese wuhan amerikaanse hongkong who coronavirus wereld chinezen beijing landen virus nieuwe internationale chinees trump buitenlandse overheid land uitbraak januari jaar president grote zaken staat pandemie bedrijven huawei covid

Topic #19:

rusland russische poetin wit leonard moskou ilja leven loekasjenko pfeijffer genua

russen plek coronavirus schrijft impact woont stad jaar bergamo italie dag stella
president kremlin schrijver italiaanse nieuwe virus weken

Topic #20:

rutte kabinet minister premier kamer jonge cda vvd nederland politiek gaat week
politieke partij mark debat gaan coronacrisis crisis maatregelen pvda nieuwe leider
haag den partijen hugo goed persconferentie houden

Topic #21:

regering jaar polen parlement hongarije orban verkiezingen president democratie
land premier macht staat europese poolse gevangenis zegt hongaarische turkije poli-
tie vrijheid gedetineerden politieke turkse partij gevangenen europa jaren erdogan
oppositie

Topic #22:

banken bank ecb centrale studenten rente financiële coronacrisis fed economie cri-
sis europese eurozone hof nieuwe duitse ing gaan gaat beleid monetaire economi-
sche week universiteit obligaties geld euro schulden lagarde staatsschuld

Topic #23:

trump president new amerikaanse york Biden staat land jaar staten amerikanen
amerika zegt week witte bolsonaro grote politieke media stad the huis democrati-
sche corona man virus coronavirus verenigde zien dood

Topic #24:

app data apps corona gegevens onderzoek virus zegt gebruik privacy lucht google
digitale gebruiken technologie gebruikers bijvoorbeeld tata onderzoekers gaan ge-
bruikt gaat bedrijf afstand systeem goed steel zien coronavirus mogelijk

Topic #25:

spelen jaar olympische sport gaan tokiyo goed trainen gaat coronavirus maanden ne-
derlandse tijd nederland sporters zegt komen olympisch weken wereld week weet
meter keer blijven houden sporten komt moment staat

Topic #26:

jaar flat bewoners huis politie muller schip zegt komen boord bemanning koster
overlast thuis corona schepen krijgen gemeente roy coronacrisis vertelt raadslid
maanden azc nieuwe gaat maria kapitein rotterdam geld

Topic #27:

trump amerikaanse president medicijnen middel medicijn onderzoek obama covid
corona fauci witte huis vaccins vaccin trump's farmaceutische zegt amerikanen ge-
neesmiddelen hydroxychloroquine staten virus behandeling donald middelen gaat
coronavirus patienten grote

Topic #28:

mondkapjes mondkapje verpleeghuizen dragen bewoners verpleeghuis nos ou-
deren maskers bezoek nederland verplicht personeel masker zorg beschermings-
middelen medische kapjes rivm kapje corona journaal bescherming the mondkap-
jesplicht bnnvara mondmaskers draagt beschermen kro

Topic #29:

duitse Duitsland booking israel merkel olie berlijn Duitsers israelische com jaar sa-
oedi arabie bedrijf landen Amerikaanse Rusland Duits Vaten Nederland Angela Opec
land productie olieprijs Palestijnse grootste eat vera Airbnb

Topic #30:

film the films theater serie regisseur nieuwe zien uur acteurs acteur publiek waarin
NPO voorstelling seizoenen Netflix speelt Nederlandse aflevering Amerikaanse online
rol festival documentaire actrice bioscoop wereld makers Disney

Topic #31:

Belgische Netanyahu België Zoom FNG Gantz nieuwe jaar Nederlandse premier Harry
regering Games Costa gaan Place Blauw Vlaamse Coronacrisis Nederland Israël Game
Wit Corona Benjamin Elkaar Belgisch Staat maanden bedrijf

Topic #32:

Europese Nederland landen miljard Europa crisis Euro geld economie economische
Commissie bedrijven Coronacrisis Hoekstra Nederlandse Italië gaat steun financiële
lidstaten jaar gaan procent Staat minister Brussel Duitsland Financien Land komen

Topic #33:

Den Haag miljoen Haagse Groningen gemeente jaar zegt Euro Coronacrisis Remkes
GrandVision Nederland Viruswaanzin Malieveld Engel gaat Johan Rotterdam Burge-
meester mogelijk stelt Stichting Tanja Daklozen Informatie College Grote bloemen
weten

Topic #34:

Formule zandvoort Grand Race Prix Circuit Oostenrijk Races jaar Australië Melbourne
Simone Mei Mars Teams Lancering Tesla Dolly Oostenrijkse Nasa Bahrein seizoenen Paul
Missie FIA Vietnam Dagen Circuits Musk Raket

Topic #35:

Water jaar natuur toeristen zomer langs komen gaan zien meter land strand Neder-
land stad vakantie Staat hotel zee eiland gasten staan camping kilometer ligt open
grote tuin gaat plek Corona

Topic #36:

wereld crisis the Zweden Corona pandemie leven land Staat virus grote waarin sa-
menleving Europa geschiedenis Tweedse eeuw denken zien boek natuur Coronacri-
sis aarde tijd zeggen filosoof jaren oorlog oorspronkelijke westerse

Topic #37:

patienten ziekenhuis zorg zegt ziekenhuizen artsen patient intensive care co-
ronapatienten Corona bedden gaat komen gaan arts hulp nodig verpleegkundigen
weken goed komt dag collega krijgen huisarts week medisch covid afdeling

Topic #38:

klm Schiphol vluchten reizigers Nederlanders passagiers Nederlandse Nederland
vliegtuig vliegen luchtvaart buitenlandse vliegtuigen reizen vakantie vlucht terug
air Marokko Luchthaven Luchtvaartmaatschappijen Oranje Luchtvaartmaatschappij

gaan zegt gaat france ministerie toeristen zaken

Topic #39:

jaar pensioen mei pensioenfondsen nieuwe herdenking pensioenen fondsen koolmees aow jaren gaan comite vrijheid linda rente herdenken gepensioneerden leeftijd pensioenakkoord gaat staan dodenherdenking dekkingsgraad financiële rekenrente komt vitesse vorig delft

Topic #40:

leven jaar goed tijd gaan gaat echt elkaar zien ging vader mee weet dag moeder boek kwam vind zit keer dingen werk wereld wilde allemaal man denk zeggen natuurlijk soms

Topic #41:

jaar euro zegt miljoen auto nieuwe gaan coronacrisis grote directeur gaat komen geld bezoekers sector bedrijf amsterdam ondernemers nederland inkomsten juni culturele evenementen kosten komt maanden krijgen procent omzet crisis

Topic #42:

wet regels schrijft rechter recht onderzoek staat kamer overheid burgers nederland gaat boetes arbeidsmigranten nieuwe jan krijgen informatie zegt minister weten wisselcolumn raad veiligheidsregio maatregelen boete hoogleraar kabinet gemeente jaar

Topic #43:

tour jaar hema verstoppen ronde team renners race ploeg seizoen rijden start auto goed max jumbo laatste red formule grote gaat parijs gaan sport koers france winnen mercedes visma mee

Topic #44:

kerk zon god kerken houten auto kilometer euro philips gelovigen gaat graden jesus motor water staat elektrische komt juan beter bmw goed passen accu nederland carlos spaanse tijd zegt blijkt

Topic #45:

bedrijven werknemers werk zegt kabinet werken ondernemers gaan gaat krijgen personeel coronacrisis komen overheid procent regeling werkgevers maatregelen horeca week houden bijvoorbeeld bedrijf medewerkers baan maanden mogelijk weken nodig aantal

Topic #46:

procent jaar miljoen euro bedrijf miljard coronacrisis bedrijven kwartaal economie omzet week beleggers grote coronavirus gaat aantal vorig maanden nederlandse ruim verwacht nieuwe economische topman grootste zegt vraag Amerikaanse crisis

Topic #47:

krant media facebook nieuws lezers volkskrant nrc redactie twitter week berichten kranten hoofdredacteur corona schreef journalisten lezen pagina online lezer woord artikel verhalen bericht telegraaf journalistiek journalist coronacrisis sociale schrijven

Topic #48:

jaar muziek programma nieuwe zingen the album nummer uur show gaan live gaat grote band optreden utrecht publiek studio week artiesten zanger optredens liedjes uitzending zien festival radio nederland kwam

Topic #49:

jaar koning oorlog willem koningin alexander prins wereldoorlog feest bevrijding moskee grote koninklijke moslims corona ramadan coronacrisis familie nederlandse verjaardag amsterdam vieren prinses koningsdag maxima nederland drive paleis joodse plaats

Bijlage 2: screenshot pyLDAvis tool

